

**ЗА ДРАМАТА „РАТАЙ” НА РАЧО СТОЯНОВ И ИСТИНАТА
ОКОЛО НЕЯ**

Николай Димков

**ON THE PLAY FARMHAND (‘RATAY’) BY RACHO STOYANOV
AND THE TRUTH ABOUT IT**

Nikolay Dimkov, Shumen, Bulgaria

Когато за кратко време беше драматург на Габровския театър, Емил Розин ми изпрати писмо, с което ме молеше да му предоставя напечатана драмата „Ратай” на Рачо Стоянов, за да я поставят в театъра. Аз се отзовах на молбата му и заедно с оригинала изпратих и кратко резюме на пиесата. Мина време, но не получих никакъв отговор от Розин. Той беше сменен от тая длъжност и работата приключи. Затова сега искам да се спра на „Ратай” отново.

Може би освен „Майстори” внимание заслужава и пиесата „Ратай”. През 1929 г. Рачо Стоянов я дава на режисьора Николай Осипович Масалитинов за мнение, разчитайки на нейните качества. Авторът започва работа над драмата, когато се завръща от Париж през 1928 г. след половингодишното си пребиваване там. Някои подробности около текста на „Ратай” дава и самият Масалитинов:

Не мога да си простя небрежността, с която се отнесох към втората пиеса на Рачо Стоянов „Ратай”. <...>. След дълга беседа с автора предложих му сам да направи <...> съкращения. Той си взе пиесата. След някое време го срещнах на улицата и попитах: „Какво стана с пиесата?” И той отговори: „Изгорих я...” (Masalitinov 1956: 217).

Според думите на Масалитинов „Ратай” е унищожена и това негово мнение се запазва до излизането на „Избрани произведения” на Рачо Стоянов през 1961 г. В бележките, без да взема отношение по самата драма, Надежда Тихова съобщава, че наред с други ръкописи в архивите на писателя се намира и драмата „Ратай”. „Навярно – пише тя – Рачо Стоянов сам е разбрал, че по художествените си достойнства тя стои по-ниско от драмата „Майстори”, и затова е отговорил на Н. О. Масалитинов така.”

Новооткритият ръкопис на „Ратай”, намерен в архива на Рачо Стоянов, представлява тетрадка с обикновен формат (20 x 16.5 см) с избелели мътносини корици на разчупени линии. Вътрешните листове са бели, с

изписани от двете страни общо 119 страници. На първия лист е поставено заглавието „Ратай”. В горния ляв ъгъл Рачо Стоянов саморъчно е написал 1. XII. [1] 928 – датата, когато започва работата над „Ратай”, а на стр. 19, в долния ляв ъгъл – 23. XII. [1] 928 – датата, когато е завършена драмата. Тези бележки ни дават пълно основание да приемем, че тъкмо този е първият вариант на драмата „Ратай”, а екземплярът, за който споменава Надежда Тихова, е вторият, обработеният вариант. Именно той е даден на Масалитинов за прочит. Всъщност има още едно доказателство: във варианта от 1928 г. има поправки върху имената на героите. Така променени ние ги срещаме в познатия втори ръкопис. Например чорбаджи Вълко от първия ръкопис е зачеркнат и във втория фигурира вече като Радан; Донка от първия ръкопис е заменена във втория с Минка и т. н.

Към това ни навеждат и бележките, направени с молив по някои от страниците, които явно не са на Рачо Стоянов. Дори да допуснем, че Масалитинов чете друг вариант, той в никакъв случай не се различава съществено от първия! Изобщо Рачо Стоянов при преработка както на драмите си, така и на белетристичните си творби прави незначителни промени. Освен това, ако Рачо Стоянов е изгорил машинописния екземпляр, за което нямаме никакви сведения, защо не е сторил същото и с ръкописния?

.....

Дъщерята на чорбаджи Радан, Деница, е влюбена в Дойчин, който оглавява хайдушка дружина. Видяла го веднъж, тя постоянно мисли за него, живее от романтиката на неговата смелост и себеотрицание. Влюбеният в нея ратай Вълко, след несполучливи опити да спечели сърцето ѝ, избягва от техния дом. Разбрал погрешно Деница, той иска също да се прочуе, но не като народен закрилник, а като страшен кърджалийски главатар, който оставя след себе си пожарища, разруха, сълзи и окървавени трупове. Минали са две години, откакто е забягнал Вълко, откакто не се е обаждал Дойчин. Пристига вест, че към селото се движат кърджалии, водени от бившия ратай.

При чорбаджи-Радановата кошара, пред шатрата си, стои Вълко, облечен в турски дрехи. Когато докарват Деница и той пристъпва към нея, влиза и Дойчин. Дошъл е момент за разплата, за разрешаване на отколешната вражда. Драмата има трагичен край – Деница удря с копие Вълко в плещите и той, преди да издъхне, стреля в нея. В последните му думи сякаш е изразена по най-категоричен начин една низка и първична душа, създавала толкова много мъки и страдания на хората. „Сега вече... мога да умра... Платих ти...”. Така завършва една пламенна любов, превърнала се в жестока, изпепеляваща омраза.

Както и при „Майстори” отново в центъра на действието е жена. Но ако Живко иска да заслужи Милкана с изява в изкуството, чрез фреските,

които ще моделира върху липата и ореха, то Вълко търси път към сърцето на Деница чрез една грозно разбрана слава и героизма на кървавия кърджалийски водач.

Пиесата „Ратай“ е интересна както от сценична гледна точка, така и в тематично отношение. Личният конфликт не само засяга същността на една историческа епоха с нейните национални и социални противоречия, но очертава също и няколко сполучливи образа, наситени с драматизъм. Най-характерен е образът на ратая, който не е лишен от вътрешна сила. Разкъсан от любовта си към Деница, героят извървява сложен психологически път, за да се превърне от простодушен ратай в страшилище за народа.

В обаятелния образ на Радановата дъщеря – Деница, е не само светлината на драмата, но и трагическият възел, който се разплита след смъртта ѝ. Триъгълникът Вълко – Деница – Дойчин очертава три човешки съдби, всяка от които носи печата на времето. Любовта към Деница ще промени живота на Вълко, ще измести сънищата му за спокоен дом и семейство с пламъците на опожарените села и кръвта на убитите, а любовта на Деница към Дойчин, родена още в смътните копнежи по юначния момък, ще пречупи гордостта ѝ, ще разкрие нейната душа. Всеки посвоему стига до фаталния край. Това се отнася и за Дойчин въпреки косвеното му присъствие и схематизъм, лишил го до известна степен от движение и пластичност.

И тази драма е изградена под влияние на народното творчество. Тук могат също да се посочат редица варианти от нашето песенно фолклорно богатство, които по идеи и мотиви се преплитат с разработената от Рачо Стоянов тема. За конкретно влияние съдим и от мотото на пиесата, поставено в първия ръкопис, както и от имената на героите и на мястото, където се развива действието – Стара планина.

В края ще заключим, че драмата „Ратай“ не е изгорена, а се намира в два екземпляра в архива на Рачо Стоянов, и с това се разбулва истината за пиесата. И още нещо – не е ли възможно да бъде поставена „Ратай“ от Габровския театър, който носи името на писателя, като това ще бъде едно признание към драматурга?¹

References

Masalitinov, N. O. (1956). Moite postanovki na bulgarski piesi. In D. B. Mitov, P. Penev, L. Tenev (Eds.) *Sto godini bulgarski teatar*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Масалитинов, Н. О. *Моите постановки на български пиеси*. В Д. Б. Митов, П. Пенев, Л. Тенев (ред.). *Сто години български театър*. София: Наука и изкуство, 1956].

¹ Окръжен държавен архив Габрово, фонд 8 222